

PAPER DETAILS

TITLE: Iran-Saudi Arabia Relations, 1932-2014

AUTHORS: Muharrem Hilmi ÖZEV

PAGES: 83-104

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/330007>

İRAN-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ, 1932-2014

Muharrem Hilmi Özev*

Özet

Körfezin iki yakasındaki ülkelerin ticari, siyasi ve askeri çıkarları büyük ölçüde örtüşmektedir. Körfez ülkeleri ve İran petrol ve doğal rezervleri bakımından dünyanın en önemli ülkeleridir. Bu ülkelerin insan kaynakları ve jeopolitik konumları da iş birliğini teşvik eden unsurlar olarak değerlendirilebilir. Ne var ki, İran – Suudi Arabistan ilişkileri genel hatları ile küresel ve bölgesel güç dengesi hesapları ile iç politik faktörlerin etkileşimi çerçevesinde belirlenmektedir. Etnik ve mezhepsel kimlikler ise gerek iç politikada gerekse dış politikada çoğu zaman bir araç, bazen de bir amaç işlevi görmektedir. Sonuçta İran – Suudi Arabistan ilişkilerinde iki taraf küresel güç dengelerinin aynı tarafında bulundukları dönemlerde ya da dış faktörlerin etkisi azalıp bölge kendi içinde devinir hale geldiğinde iş birliği ortamı, farklı kutuplarda yer aldıklarında ya da dış faktörlerin etkisi arttığında ise çatışma söylemi ve ortamı ön plana çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: Basra Körfezi, Jeopolitik, Güç Dengesi, Enerji Güvenliği

Iran-Saudi Arabia Relations, 1932-2014

Abstract

In terms of the proved oil and natural gas reserves, commercial, military and political interests of the Gulf littoral countries largely overlap in the region. This necessity provides an important ground for a reasonable cooperation to reach secure energy markets for exportation. Both countries have right to control Gulf transportation and need to security of Hormuz Strait encouraging cooperation. In so doing, Iran - Saudi Arabia relation is generally determined by interactions capacity between global and regional power balance calculations and internal political factors. Ethnic and sectarian identities, on the other hand, occasionally play essential role for final purpose but generally serves as tools of internal and foreign policies. As a result, Saudi Arabia – Iran relations characterize friendly when both capitals are on the same side of the global balance of power, or cooperative feature when the region begin to move in itself according to the original

* Yrd. Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

dynamics of the region. On the other hand, when they are located in different poles of the global equation or when an increase in the influence of external factors is observed, a discourse and an environment of conflict comes to the fore.

Keywords: Persian Gulf, Geopolitics, Balance of Power, Energy Security

Giriş

İran binlerce yıllık köklü bir tarihi geleneğe sahiptir. Körfez ülkeleri ise büyük ölçüde İngiltere ve daha sonra ABD gibi küresel güçlerin bölgesel politikalarının farklı tezahürleri olarak ortaya çıkmışlardır. 19. ve 20. yüzyıllarda İran'ın ciddi güç kaybına uğradığı da göz önünde bulundurulduğunda büyük güç politikalarının İran ve Körfez ülkeleri ilişkilerinde en temel belirleyici unsur olduğu ileri sürülebilir.

Tarihi, coğrafi, kültürel, sosyolojik ve siyasi açıdan iki taraf arasında ciddi farklılıklar bulunmasına rağmen, Suudi Arabistan'ın kuruluş yılı olan 1932'den itibaren İngiltere, SSCB ve ABD'nin bölge politikaları İran – Suudi Arabistan ilişkilerinde temel belirleyici faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. O günden itibaren Körfez bölgesi ile ilgili büyük güç politikaları uyumlu olduğunda iki ülke ilişkileri düzelme sürecine girmiş, uyumsuzluk söz konusu olduğunda ise anlaşmazlık ve çatışma unsurları canlanmıştır.

Coğrafi koşulları nedeniyle, modern dönem öncesi çağlarda Arap Yarımadası görece izole koşullarda kalmış, Hicaz, Umman ve Yemen dışındaki geniş çöllük alanlar kendi içinde siyasi bütünlük oluşturan bölgelere dönüşmemiştir. Aynı zamanda bölge komşu siyasi güçlerin de ilgi alanı dışında kalmıştır. Avrupalıların kendilerine yeni pazar ve hammadde kaynağı alanı arayışları çerçevesinde Güney Asya ile ilgilenmeye başlamaları bölgede yeni siyasi birimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Petrolün keşfi ve dünya sanayi ve ticareti için önemli hale gelmesi ile birlikte bölgede nevi şahsına münhasır petrol monarşileri ortaya çıkmıştır.

Basra Körfezi'nin iki yakasındaki ülkelerin ticari, siyasi ve askeri çıkarları büyük ölçüde örtüşmektedir. Körfez İş birliği Konseyi (KİK) üyesi ülkeler ve İran petrol ve doğal rezervleri bakımından dünyanın en

önemli ülkeleridir. Irak da enerji arz ve talep güvenliği bağlamında bu iki ülke ile çıkar ortağıdır. Bu durum iki tarafı çatışmaya değil siyasi, ekonomik ve askeri iş birliğine yöneltmesi gereken önemli bir faktördür.

İkinci olarak, ticari anlamda Körfezin iki yakasındaki ülkeleri birbirlerinin tamamlayıcısı niteliğindedirler. Körfez ülkeleri için İran Kafkasya, Orta Asya ve Güney Asya ülkelerine erişimde göz ardı edilemez bir bağlantı noktasıdır. Körfez ülkeleri ise İran için Afrika ve Hint Okyanusu bağlantılarında göz ardı edilemeyecek bir pozisyonda bulunmaktadır. Her iki tarafın da ekonomik ve ticari bakımdan kendi kendine yeterli olmadıkları göz önünde bulundurulduğunda bağlantı yolları bir kez daha önemli hale gelmektedir.

Üçüncü olarak, Körfez'in iki tarafındaki ülkeler insan kaynakları açısından da birbirinin tamlayanı niteliği taşımaktadır. Siyasi, kültürel ve dilsel engellere rağmen, İran kökenli çok sayıda kişi Körfez ülkelerinde ticaret ya da iş için bulunmaktadır. İran ise kendi istihdam sorununu çözmek ve döviz ihtiyacını karşılamak için bu ülkelerdeki iş imkânlarına ihtiyaç duymaktadır.

Ne var ki, İran ile Körfez ülkelerinin küresel iş birliği ya da ittifak oluşumları bakımından farklı ülke gurupları içerisinde yer almaları ve küresel çıkarlarda görülen ayrışma bu ülkelerdeki kimlik, kültür ve sosyolojik unsurların kullanılarak tarafların çatışma ortamına sürüklenmesine neden olmaktadır. Suudi Arabistan'ın kendi sınırları içerisinde ülkesel kimlik oluşturma çabası gereği Selefi Vahhabi mezhebini ön plana çıkarması, bu mezhebin -tüm diğer İslami mezhepleri dışlamakla birlikte- kendisi için *asıl öteki olarak Şiiliği* seçmesi İran'da Vahhabiliğin aynı perspektiften görülür hale gelmesine neden olmuştur.

Suudi Arabistan içerisinde Şii-Vahhabi gerilimi en az Suudi Arabistan tarihi kadar gerilere gitmektedir. Şiilerin İran siyasetine ağırlıklarını asıl olarak 20. yüzyıl başlarından itibaren hissettirmeye başladıkları ve Şiilik ile İran dış politikasının 1979 İran Devrimi ile tam olarak özdeşleştiği göz önüne alındığında, bu gerilimi sadece İran – Suudi ilişkilerinin bir yansıması olarak değerlendirmek doğru değildir. Buna rağmen küresel düzlemdeki çıkar çatışmaları bölgede ayrışma gerektirmediği sürece iki taraf siyaseten ya birbirine ilgisiz kalmış ya da görece iyi ilişkiler geliştirmişlerdir.

İran-Suudi Arabistan ilişkilerine İran açısından bakıldığında velayet-i fakih doktrini ile desteklenen dini lider ile demokratik kanallardan seçilen cumhurbaşkanı arasındaki siyasi görüş farklılıkları, gerilimler ve ikili arasındaki ilişkilerin biçimi, ideoloji ve uygulama arasındaki gerilim dış politikayı belirleyen temel iç faktörlerdir. İran'ın Suudi Arabistan karşısında bölgesel, ABD karşısında küresel güç dengesi arayışları ise başlıca dış faktörleri işaret etmektedir.

Suudi Arabistan için ise monarşi rejiminin güvenliği, Körfez İş birliği Konseyi (KİK) içerisindeki gerilimler; Irak, Suriye, Yemen, Lübnan ve Filistin gibi komşu ülkelerin iç politikalarını yönlendirme çabaları bölgesel ve küresel politikaların belirlenmesinde belirleyici olmaktadır. Suudiler için rejimin güvenliğine dönük ideolojik tehditler hayati önemde görülmüştür. 1980'li yıllarda devrim retoriğini kullanan İran'a karşı askeri bakımdan güçlü olan Saddam Hüseyin desteklenmiş, 1990'lı yıllarda devrim retoriğini terk eden İran ile yakınlaşma başlamıştır. "Arap Baharı"nın ardından Mısır'da askeri darbeye verilen Suudi desteği gibi politikalar monarşiye dönük ideolojik tehditlerin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Büyük güçlerin küresel çıkar hesapları ve kimlik temelli ayrışmalar göz önünde bulundurulmak koşuluyla, İran – Suudi Arabistan ikili ilişkileri bölgesel çatışmalar, Körfez ülkelerindeki Batı askerî mevcudiyeti; Irak, Filistin ve Afganistan sorunları; İran'ın nükleer programı, Abu Musa ve Tunb adalarında İran ile BAE arasında süregelen egemenlik tartışmaları gibi sorunlar çerçevesinde biçimlenmektedir.

İran – Suudi Arabistan ilişkilerinde iki taraf küresel güç dengelerinin aynı tarafında bulundukları dönemlerde ya da dış faktörlerin etkisi azalıp bölge kendi içinde devinir hale geldiğinde iş birliği ortamı, farklı kutuplarda yer aldıklarında ya da dış faktörlerin etkisi arttığında ise çatışma söylemi ve ortamı ön plana çıkmaktadır. Nitekim 1979 öncesinde Irak'ta Baasçılara, Yemen'de sosyalistlere ve küresel düzeyde SSCB'ye karşı politikalar bu dönemde İran-Suudi iş birliği için verimli bir ortam oluşturmuştur. Monarşilerin bekası ve enerji ihracat politikalarının örtüşmesi de iki taraf arasındaki iş birliği ortamının gelişmesini sağlamıştır. Dolayısıyla Suudi Arabistan – İran ilişkileri çoğu zaman mezhepçi söylemlerin gölgesinde yürüse de, ilişkilerde pragmatik bir yön her daim varlığını korumuştur. Bu durum 'Arap Baharı' döneminde bile devam etmiştir.

İş Birliği ve Çatışma Unsurları

Körfezin iki yakasında bulunan ülkeler arası ilişkiler tarih boyunca istikrarsız bir seyir izlemiştir. Şah dönemindeki sıcak ilişkiler 1980'li ve 1990'lı yıllarda diplomatik ilişkilerin kesilmesi ile sonuçlanmıştır. 1990'arın sonunda geçici bir İran-Suudi Arabistan yakınlaşması görülmüşse de, 11 Eylül saldırıları, Afganistan ve Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesi gibi olayların 2000'li yıllardan itibaren Ortadoğu ülkeleri üzerindeki yansımaları iki ülke ilişkilerine de yansımıştır. İran-Suudi Arabistan ilişkilerini etkileyen birkaç temel faktörden söz edilebilir: Vahhabi-Şii ayrışması temelinde mezhebî gerilimler, özellikle petrol ve OPEC çerçevesinde ortaya çıkan ekonomik gerilimler, Basra Körfez'inde etkinlik için güç ve prestij mücadelesi vd.

Irak'ın Körfez'deki güç dengesini etkileme kapasitesine sahip olduğu dönemler ile bu ülkenin Körfez güç dengesindeki etkinliğini giderek kaybettiği, yani Irak üzerindeki İran etkisinin artmasıyla Basra Körfezi'ndeki uluslararası alt sistemin yapısal dönüşüme uğradığı son dönem arasında, Suudi Arabistan - İran ilişkilerinde niteliksel bir değişim yaşanmış, aralarındaki rekabet derinleşmiştir. Bu durum özellikle Suriye gibi üçüncü ülkelere dönük politikaların daha saldırgan bir niteliğe bürünmesine neden olmuştur.

Suudi Arabistan-İran İlişkileri Suudi Krallığı'nın kurulmasını izleyen yıllarda başlamıştır. 1958'de Irak Kralı Faysal'ın tahttan indirilmesi ilişkilerde diplomatik diyalogun yoğunlaşmasına (Heydarian, 2010), Mısır'dan (1952) sonra Irak'ta da monarşinin sona ermesi İran ve Suudi Arabistan başta olmak üzere bölgedeki monarşilerin beka sorununu çözümlemek üzere ortak çıkarda birleşmelerine neden olmuştur. Sonuç olarak İran Şahı ile Suudi Kralları arasında sosyalist ya da milliyetçi radikal unsurların rejimleri tehdit etmesini önleme ve petrol piyasalarında istikrar sağlama gibi konularda bölgesel politikaları koordine etmek üzere İran Devrimi'ne kadar işlerliğini koruyan bir istişare mekanizması ortaya çıkmıştır. (Furtig, 2007: 628)

Bu durum iki ülke arasındaki ilişkiler kadar, her iki ülkenin iç politikalarını da etkileyen sonuçlar doğurmuştur. Örneğin, bu dönemde ne İran, ne de Suudi Arabistan kendi ülkelerindeki mezhebî farklılıklarla ilgilenmiştir. Bu dönemde iki ülke devrimci hareketlere karşı statükoyu koruma bağlamında iş birliğine yönelmiştir.

1979 Humeyni devrimi sadece bu iş birliği ortamını sona erdirmekle kalmamış, aynı zamanda bölgedeki monarşilerin meşruiyetini de sorgulamaya açmış ve bölgede Şii-Sünni gerilimini tırmandırmıştır. Suudi Arabistan'ın gözünde İran Körfez ülkelerine devrim ihraç ederek bölgeyi istikrarsızlaştıran bir ülkeye dönüşmüştür (Kechichian 1999: 234). Son sözü din adamlarının söylediği popülist bir siyasi rejim benimseyen İran ise Suudi Arabistan'ı İslam'ın kutsal mekânlarını korumağa layık olmayan bir yönetim olarak görmeye/göstermeye başlamıştır (Wehrey ve diğerleri, 2009: x). 1979 yılı hac mevsiminde Kâbe'nin İran vatandaşlarınca işgali iki ülke arasındaki güvensizlik ortamını derinleştirmiş, ikili ilişkiler derin ve düşmanca bir rekabet atmosferine girmiştir. 1979 Devrimi ile birlikte Suudi Arabistan – İran ilişkilerinde görülen çarpıcı değişimler üzerindeki yerel faktörlerin etkisi inkâr edilemez. Ancak aynı dönemde ABD ile İran ilişkilerinin düşmanlığa dönüşmesinin bölge ülkeleri arasındaki ilişkiler üzerindeki etkileri de göz ardı edilemez. Suudi Arabistan'ın iç ve dış siyaseti üzerindeki ABD etkisini göz önünde bulundurduğumuzda, Humeyni rejimi ile ABD arasındaki düşmanlığın bölgedeki Şii – Sünni ayrımını, dolayısıyla Suudi Arabistan – İran düşmanlığını daha da derinleştirdiği rahatlıkla ileri sürülebilir.

Bölgesel ve küresel dinamikler açısından bakıldığında, 1979 öncesi dönemde ortaya çıkan İran-Suudi iş birliği Batılı ülkelerin enerji güvenliği ve İsrail'in bekası açısından ciddi tehditler içermekteydi. Çünkü İslam dünyasında giderek artmakta olan İsrail karşıtlığının oluşturduğu siyasi-psikolojik ortam bölgede gittikçe güçlenmekte olan İran ve Suudi Arabistan'ı da etki altına alabilirdi. Dünyanın en büyük enerji üreticisi iki ülkenin iş birliği halinde olması bu iki ülkenin sadece enerji piyasasını istedikleri gibi kontrol edebilecekleri değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel politikaları daha derinden etkileme kapasitesine sahip olmaları anlamına da gelmekteydi. Bu durumun o dönemde Batılı ülkeler kadar SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti kadar, Hindistan gibi yükselen güçleri de rahatsız etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla 1979 Humeyni Devrimi'nin ardından İran-Suudi Arabistan ilişkilerinin seyri ve bölgeye dönük büyük güç politikaları incelenirken bu noktanın göz önünde tutulması gerekir.

İran'da yaşanan “İslam Cumhuriyeti” devrimi Körfez'deki Arap monarşilerin meşruiyetlerini sorgulamaya açmış, giderek artan bir dozda

vurgulanmaya başlayan Şii-Sünni gerilimi ise İran ile Körfez ülkeleri arasında iş birliği ihtimallerini ciddi bir biçimde azaltmıştır.

Sekiz yıl süren İran-Irak Savaşı sırasında iki ülke arasındaki ilişkiler daha da bozulmuş ve 1988 yılında diplomatik ilişkilerin kesilmesi ile sonuçlanmıştır. Suudi Arabistan İran propagandasını Krallığın bekasına doğrudan bir tehdit olarak görmüş ve bu nedenle Irak'a ordusunu güçlendirmesi için 40 milyar dolarlık kredi açmıştır (Amiri, Samsu ve Fereidouni, 2011: 680) Bu tarihten itibaren İran Irak'ı, Suudi Arabistan ise İran'ı kuşatma arayışına girmiştir. Bu arayış Suudi Arabistan'ın Körfez'deki diğer monarşilerle Körfez İş birliği Konseyi (KİK)'in kurulmasına öncülük yapmaya itmiştir. Nitekim Konsey Şartı temel amacın “ekonomik refah ve ortak savunma” olduğunu ileri sürmektedir (GCC resmi web sitesi, 2014). Konsey Genel Sekreteri Abdullah Bışara İran'ın bölgedeki üstünlük arayışının Körfez ülkelerinin istikrarına dönük temel tehdit olduğunu belirtmiştir (Okruhlik, 2003: 116). *Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)'nin İran ile devam etmekte olan sınır sorunları* bu tehdit algısını derinleştirmiştir.

İran-Irak Savaşı'nın ilerleyen günlerinde Suudi Arabistan piyasaya aşırı petrol arzı gerçekleştirerek petrol fiyatlarını düşürmek suretiyle İran'a karşı ekonomik önlemlere başvurmuştur (Okruhlik, 2003: 116). Petrol fiyatlarının düşmesi savaş sırasında tavan yapan savunma harcamalarını karşılamak için neredeyse tümüyle petrol ihracına bağımlı olan İran'ı zor durumda bırakmış ve bu durum ilerleyen yıllarda İran-Suudi Arabistan ilişkilerinin daha fazla bozulmasına neden olmuştur. Ne var ki, petrol fiyatlarının düşmesi sadece İran'ı değil Irak, Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri ekonomilerini de derinden etkilemiş, kalkınma faaliyetlerini durma noktasına getirmiştir.

1987 yılında İranlı hacıların protesto gösterilerine Suudi polislerinin karşılık vermesi sonucunda 275 İranlının ölümü ve 302 kişinin de yaralanması ile sonuçlanan olaylar İran ile Suudi Arabistan arasındaki güvensizlik atmosferinin derinleşmesine ve ilişkilerinin dibe vurmasına neden olmuştur. İran'ın Suudi yönetimini kutsal mekânların koruyuculuğuna layık olmadığı ve dolayısıyla monarşi rejiminin alaşağı edilmesi gerektiği yönündeki açıklamaları Suudi kuşkularını daha da derinleştirmiştir. (Kechichian, 1999: 236) Bu durum İran-Irak Savaşı'nın sona erdiği 1989 yılından sonra da, Irak'ın 1990 yılında Kuveyt'i işgal edip her iki ülke için ortak düşmana

dönüşmesine dek sürmüştür. Esasen ilişkilerin bu denli kötüleşmesinin iki ülkeye de ciddi zararlar verdiği ve önlem alınmaması halinde ileride daha büyük zararlarla karşılaşılabilceği görülmüş olmalıydı ki, aşağıda ele alınacağı üzere, 1980’li yılların sonlarından itibaren taraflar gerilimi azaltmayı amaçlayan açıklamalarda bulunmuşlardır.

1990’lı Yıllar: İş birliği Arayışı

Kuveyt’in Irak tarafından işgal edilmesinin ardından bu ülkenin İran kadar Suudi Arabistan için de ortak düşmana dönüşmesi İran için Devrim’den sonra uluslararası alanda içine düştüğü yalnızlıktan kurtulma anlamına gelmiştir. Diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması ise ancak 1991 yılı Mart ayında mümkün olmuştur (Furtig, 2007, s. 630). 1980’li yıllarda ortaya çıkan güvensizlik duyguları etkisini korusa da, bu tarihten itibaren İran-Suudi Arabistan ilişkileri ortak çıkar temelinde olumlu yönde gelişme göstermiştir. Irak’ın durdurulması yanında, 1973 öncesi düzeylere doğru gerileyen petrol fiyatlarının iyileştirilmesi amacıyla OPEC içi iş birliğinin geliştirilmesi, Suudi Arabistan için önemli bir gelir kaynağı olan hac ve umre turizminin düzeltilmesi, (Amiri, Samsu ve Fereidouni, 2011: 682) bölgesel ekonomik etkileşimin artırılması bu çıkarların başında yer almıştır. Bunların yanında, 1990’lı yıllarda İran ile Suudi Arabistan’ı yakınlaştırmaya sevk eden başka bazı faktörler şu şekilde sıralanabilir:

- Humeyni’nin ölümünden sonra İran iç siyasetinde devrim söyleminin hafiflemesi; içte ve dışta daha istikrarlı ve öngörülebilir ortam arayışına dönük politikaların ağırlık kazanması. 1980’li yıllarda yoğun bir biçimde kullanılan devrim söylemi İran ve Suudi Arabistan ilişkilerinin bozulmasında en önemli etkenler arasında yer almaktaydı. Bu söylemin ortadan kalkması, İran’da ister muhafazakârlar ister reformistler iktidara gelsin, İran-Suudi Arabistan ilişkilerinin gelişmesi önündeki en önemli engellerden birinin önem kaybetmesi anlamına gelmekteydi.
- Gerek küresel gerekse bölgesel düzeyde İran’ın uluslararası alandaki konumunda iyileştirme sağlama amacıyla Cumhurbaşkanı Hatemi tarafından ortaya konan medeniyetler arası diyalog söylemi. Hatemi bu söylemi Huntington

tarafından ileri sürülen ve 1990'lı yıllardan itibaren yoğun siyasi ve akademik tartışma konularından biri haline gelen Medeniyetler Çatışması tezinin hemen ardından geliştirmiştir. Bu söylem Körfez ülkeleri ile ilişkilere de yansımış, İran ile Körfez ülkeleri arasında üst düzey ziyaretler yeniden başlamıştır. Öyle ki, Hatemi Katar ziyareti sırasında burada çalışan İranlı işçilerden “sevgi elçileri” diye söz etmiştir.

- ABD tarafından İran ve Irak’a karşı uygulanan “Çifte Kuşatma” politikaları. İran’a dönük yabancı yatırımların artırılması ve İran için gerekli dış pazar ihtiyacının karşılanması arayışı İran’ı başta Suudi Arabistan olmak üzere komşu ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye sevk etmiştir.
- İran ve Körfez ülkelerinde savunma harcamalarını kısma arayışları. Bölge ülkelerinde savunma harcamalarının bütçeden aldığı pay 1970’li yıllarda %6 civarındayken, bu oran 1999 yılında %15’e erişmişti. Bu oran %4 olan dünya ortalamasının oldukça üzerindedir. 1990 yılında İran, Irak ve diğer Körfez ülkelerinin savunma harcamaları 36 milyar Dolara, 1990-1999 yılları arası toplam savunma harcamaları ise 291 milyar Dolara erişmişti. Taraflar arasındaki gerginlik bölgede güvenlik ikileminin derinleşmesine ve savunma giderlerinin artmasına neden olmaktadır. Bölge ülkeleri arasında ilişkilerin normalleşmesi ve siyasi gerilimlerin azalması savunma harcamalarının azaltılmasının ön koşulu niteliğindedir. Nitekim 1999-2001 yılları arasında tarafların savunma giderlerinde ciddi bir düşüş gözlemlenmiştir (El-Beyan El-İmârâtiyye, 2012).
- Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkelerinin İran’a karşı bakışlarının değişmesi. 1987’de düzenlenen Körfez İş birliği Konseyi (KİK) zirvesi sonuç bildirisi komşu ülkelerle iyi ilişkiler kurulması, onların egemenliklerine saygı gösterilmesi, iç işlerine müdahale edilmemesi, ortak çıkarların geliştirilmesi gibi noktaları vurgulamıştı. Irak sorunun derinleşmekte olduğu 1999 yılında İran Cumhurbaşkanı Hatemi’nin bölge ülkelerini ziyareti bu yakınlaşmanın bir sonucuydu.

- Irak sorunun ABD ve İsrail'in amaçları doğrultusunda çözümlenmesi halinde İsrail'in askeri, ekonomik ve siyasi bakımdan bölgenin en güçlü oyun kurucusu haline gelmesinden duyulan kaygılar, ABD'nin bir süper güç olarak bölgenin geleceğine dair politikaları ilgili kaygılar, petrolün İran ve Körfez ülkelerinin geleceği üzerindeki rolünün artması gibi faktörler İran ile Suudi Arabistan arasında yakınlaşmaya neden olmuştur. Basra Körfezi'nin güvenliğinin İran ve Körfez ülkelerinin ekonomik, siyasi ve stratejik ortak çıkarları için kaçınılmaz bir gereklilik olduğu yönündeki anlayışın güçlenmesi yakınlaşma arayışını güçlendirmiştir.

2000'li Yıllar: Çatışma Ruhunun Geri Dönüşü

1997 yılında KİK tarafından yapılan açıklamada önceki yıllarda kavramsallaştırılan İran tehdidinin fazla abartıldığının, aslında İran'ın Körfez ülkeleri ile yeni bir sayfa açma isteğinde olduğunun belirtilmesi (Kechichian, 1999: 237) İran-Suudi Arabistan ilişkilerinin daha da gelişmesini sağlamıştır. Körfez ülkelerinden bazıları ile İran arasındaki sınır sorunları hala çözümlenmemiş olsa da, İran'a karşı daha tarafsız bir dil kullanılmıştır. Ne var ki, tıpkı 1970'lerde Suudi – İran yakınlaşmasının İran Devrimi ile sona ermesinde olduğu gibi, bu kez de Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesi sonucu bölgesel güç dengelerinden düşmesi Şii kimliği üzerinden İran etkisi altına girmesi iki ülkeyi yeniden karşı karşıya getirmiştir.

11 Eylül 2001 saldırıları ABD'nin terörle mücadele adı altında Afganistan ve Irak'a askeri müdahalesine neden olmuştur. Özellikle Saddam Hüseyin'in devrilmesi sonucunda Körfez'deki güç dengelerinin değişmesi ve bölgedeki Şii-Sünni geriliminin körüklenmesi İran-Suudi Arabistan ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Körfez'deki üç büyük güçten Irak'ın kendi iç sorunları ve ABD işgali nedeniyle sahneden çekilmesi diğer iki önemli gücü, Suudi Arabistan ve İran'ı karşı karşıya getirmiştir (Chubin, 2009: 168). İran'ın Irak üzerinde etkisini artırması Suudi Arabistan için sadece İran'ın güçlenmesi anlamına gelmemiş, aynı zamanda eskiden sadece deniz üzerinden komşu olduğu ve dolayısıyla uzaktan komşuluk ilişkileri rekabeti yaşadığı bu ülke ile “yakın komşu” olmaktan dolayı yeni sorunların ortaya çıkması anlamına gelmiştir. Örneğin, Suudi Arabistan'da

daha ziyade Irak'a yakın bölgelerde yoğunlaşan %15'lik Şii azınlığın Irak'ta etkisini gittikçe artıran İran tarafından daha etkin bir şekilde manipüle edilmesi olasılığını artmıştır.

Dolayısıyla, iki ülke ilişkilerinin bozulmasında en önemli faktör İran'ın Saddam'ın düşmesinden sonra bölgenin en önemli aktörü olma arayışı olmuştur. Bu bağlamda ABD Irak'ta kendi prestiji pahasına, İran'ın elini güçlendirmiştir. Irak'ta uzun süredir İran'la derin rekabet içerisinde olan rejimin devrilmesi, İran için %50'den fazlası Şii olan ve "demokratikleştirilmeye" çalışılan ülke ile ilişkilerini güçlendirmek için büyük fırsatlar sunmuştur.

Bu bağlamda İran hükümeti Irak'ta Suudi Arabistan aleyhine bir karalama kampanyası başlatmış; bir yandan Suudi Arabistan'ı Batı'nın bölgedeki ajanı olarak yaftalarken, diğer yandan tüm Arap ya da İslam dünyasının bir sorunu olan Filistin davasının bayraktarlığı yönündeki dış politika vurgusunu biraz daha artırarak Suudi hanedanının meşruiyetine meydan okumuştur (Wehrey ve diğerleri, 2009: ix). Bu söylem iki ülke arasındaki güven bunalımını derinleştirmiş ve Körfez'deki küçük ülkeler nezdinde Suudi liderliğinin kısmen de olsa sorgulanmasına neden olmuştur.

İran açısından bakıldığında, Arap ülkelerindeki diktatörlerin meşruiyet sorunları, ülkesel ve bölgesel problemlere çözüm bulmakta zorlanmaları ya da halklar için ciddi sorun teşkil eden sorunlara kayıtsız kalmaları, bölgesel ve küresel sorunlarda mütemadiyen Batı (ve dolayısıyla İsrail) ile iş birliği halinde olmaları İran'ın bölgede daha kabul edilebilir bir ülke olmasını sağlamıştır. Sonuçta İran Suriye ile ittifak ilişkilerini kullanarak ve Hizbullah aracılığıyla Lübnan'ı etki altına alarak bölgede bir nüfuz alanı oluşturmuştur. ABD'nin Irak'ı işgalinin ardından bu ülkede Şii yönetimlerin iş başına gelmesi ile birlikte İran'ın etki alanı Ürdün Kralı Abdullah'ın 2004 yılında ilke kez dile getirdiği şekliyle bölgede bir 'Şii Hilali'nin (Black, 2007) ortaya çıkmasına neden olmuştur.

ABD'nin Irak işgalini İran'a gümüş tepsi içinde sunulmuş fırsat olarak değerlendiren Suudiler Filistin'de 2006 seçimlerini İran ile iyi ilişkiler içindeki Hamas'ın kazanmasını ve Lübnan'da Hizbullah'ın İsrail karşısında kazandığı zaferi İran lehine gelişmeler olarak yorumlamış ve İran'ı kafası derhal kesilmesi gereken bir yılan olarak değerlendirmeye başlamışlardır (Colvin, 2010).

“Arap Baharı”: İlişkilerin Daha da Karmaşılaşması

2000’li yıllardan itibaren İran, Suriye ve Lübnan ilişkileri güçlenmiş ve İran Hamas ve Hizbullah gibi devlet dışı silahlı örgütlerle ilişkilerini daha da geliştirmiştir (Wehrey ve diğerleri, 2009: xii) Dolayısıyla, Şii-Sünni ayrımı bölgede jeopolitik manevraların bir aracı olarak bazen daha güçlü bir şekilde, bazen ise düşük vurgulu olarak kullanılan bir araç haline gelmiştir. Demokrasi söylemi altında Irak’ı işgal eden ABD’nin politikaları da bu aracın görünürlüğünü artırmış ve etkisinin sadece Irak’ta değil tüm bölge ülkelerinde derinden hissedilmesine neden olmuştur. İran–Suudi Arabistan ilişkileri bölgede ağırlaşan mezhep ayrılığı söyleminin ağır etkisi altındayken gerçekleşen “Arap Baharı” nedeniyle ortaya çıkan yeni durum ise taraflar arasındaki gerilimi daha da yükseltmiştir.

Mısır, Tunus ve Libya’daki yerleşik diktatörlüklerin sona ermesi bölgedeki güç dengelerini bir kez daha değiştirmiştir. Uzun süredir siyasi reform beklemekten usanan bölge halklarının kurulu düzene isyan etmeleri kendi ülkesindeki demokratik talepleri baskı altına almak için öteden beri uğraş vermekte olan İran’ı tedirgin etmiştir. Ama “Arap Baharı” asıl olarak çoktandır işsizlik ve siyasi temsil sorunları ile baş etmekte güçlük çeken ve halkın demokratik taleplerle monarşi rejimine son vermesinden çekinen Suudi Arabistan için büyük bir tehdit teşkil etmiştir.

‘Arap Baharı’ İran için bölgesel manzarayı daha karmaşık hale getirmiştir. Çünkü İran bir taraftan halk hareketleri ile Arap ülkelerinin Batı ile ilişkilerinin sorunlu hale geleceği beklentisine girmiş, diğer taraftan ise bu hareketlerin zaten güçlülükle bastırmakta olduğu İran halkına da sirayet etmesinden çekinmiştir. Bu noktada, Suriye’de ‘Arap Baharı’nın başlaması İran için pek çok nedenden dolayı önemli olmuştur. Her şeyden önce, Suriye’de yaşanması muhtemel bir rejim değişikliği iki açıdan İran için tehlike çanlarının çalması anlamına gelmekteydi:

Öncelikle Suriye’de oluşacak yeni rejim muhtemelen İran için artık bir müttefik olmayacak ve İran bölgedeki etki alanının çok önemli bir halkasını kaybetmiş olacaktı. Diğer yandan Irak üzerinden kapı komşusu olduğu otoriter ülke Suriye’de bir devrim yaşanması İran iç politikası açısından herhangi bir Arap ülkesinde yaşanan devrimlerden farklı anlamlar içerecekti. İran kendi halk hareketlerini yerleşik devlet geleneği ve güçlü ordusu ile baskı altında tutmaktaydı. Halk hareketleri ile çalkalanan Arap

lkeleri arasında bu bakımdan İran'a en fazla benzeyen lke Suriye idi. Suriye'de otoriter rejimin halk hareketleri ile devrilmesi İran muhalifleri için de umut vaat edici ve yn gösterici olabilirdi. Dolayısıyla, bu ülkedeki hareketliliğin burada bastırılması ve Irak zerinden İran'a sıçramasına izin verilmemesi gerekiyordu. Daha geniş anlamda benzer kaygıları bulunan ve dolayısıyla çıkarları İran ile benzeşen Rusya ve Çin'in de desteğini alan İran Suriye'deki Beşar Esed rejimini var gücü ile desteklemiştir. Bu durumda İran'ın Mısır, Tunus ve Libya gibi devrim deneyimi yaşamakta olan ülkelerdeki yönetimler ile ilişkileri daha da karmaşıklaşmıştır.

Öte yandan Suudi Arabistan'ın Bahreyn'deki şiilere karşı Sünni yönetimi desteklemesi İran'ın Suudi Arabistan aleyhine insan hakları, dini mekânların iyi korunamaması vb konularda öteden beri yürüttüğü kampanyalarını güçlendirmesine yaramıştır (Bronson, 2011). Ne var ki, bu ilk bakışta sanıldığı kadar İran lehine bir durum değildir. Çünkü İran bölgeye karşı kullandığı söylemde kendini mezhepler ve etnik bağlılıklar ötesi bir yapı olarak sunmuştur. Dolayısıyla, Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Bahreyn ve Yemen gibi ülkelerde görülen şii-Sünni gerilimi ilk bakışta şiiler üzerinden İran'ın elini güçlendiriyor gözükse de, bölge geneline bakıldığında, özellikle Filistin sorunu bağlamında ve İran-Mısır ilişkileri gibi konularda İran'ın bölgesel imajına, özellikle geniş halk kitleleri nezdinde, ciddi bir darbe anlamına gelmektedir.

Suudi Arabistan açısından bakıldığında ise son dönemdeki gerilimler İran'ın, özellikle muhtemel bir nükleer anlaşma sonrasında genelde Batı, zelde ABD ile İran arasında bir yakınlaşma halinde, bölgedeki güç dengelerini tümüyle kontrol edebileceği yönündeki kaygılarla ilgilidir. şii-Sünni gerilimi bu yapısal gerilimde araçsal niteliktedir. İran'ın şiiliği ya da bölgedeki diğer kimlikleri bölgesel güç dengelerini değiştirme amacıyla kullanabileceği yönündeki kaygılar yanında muhtemel bir İran-Batı yakınlaşması Suudi Arabistan'da şii nefretini ve dolayısıyla bu ülkenin Batı ile ilişkilerinin şizofrenik niteliğini derinleştirmektedir. Bir yanda bölgesel kimliklerin getirdiği düşmanlıklar ve zoraki dostluklar, diğer yanda kendi askeri ve ekonomik güvenliğini sağlama konusunda Batı'ya muhtaç kalması Suudi Arabistan dış politikasını daha da n görülemez hale getirmektedir. Suudi Arabistan Suriye'de İran düşmanlığına dayalı olarak muhalif güçleri Batı'nın desteği çekilmiş olmasına rağmen desteklemeyi srdrmştir, Yemen'de ise Suudi Arabistan mevcut hükümeti, İran ise kendi taraftarı olarak gördüğü isyancıları desteklemiştir.

Suriye sorunu Körfez ülkeleri ve İran arasındaki ayrışmayı derinleştirmiştir. Arap Baharı sırasında İran Tunus ve Mısır'daki ayaklanmaları desteklerken, Suudi Arabistan yönetimleri desteklemiş, Suriye'de ise bunun aksi gerçekleşmiştir. İran Kuzey Afrika'daki ayaklanmaları destekleyerek bir yandan devrimci imajını yenilemeyi, diğer yandan yeni oluşacak rejimlerle daha yakın iş birliği geliştirmeyi amaçlamıştır. Suudi Arabistan ise ayaklanmaları kendi rejimine doğrudan bir tehdit olarak algılamıştır. Suriye'ye gelince İran 1979 devriminden sonra İsrail ve ABD'ye karşı oluşturduğu ilişkiler ağını koruma derdine düşerken, Suudi Arabistan kendi bölgesel politikaları için Sünni ağırlıklı muhalefet hareketini desteklemiştir. Aslında Arap Baharı bölge ile ilgili tüm bölgesel ve küresel aktörleri hazırlıksız yakalamış ve her aktör farklı ülkelerde farklı yaklaşımlar (çifte, ya da çoklu standart) benimsemiştir. Kısacası, Suudi Arabistan ve İran gibi bölgesel aktörlerin 'Arap Baharı'ndaki tutumları bariz çifte/çoklu standart örneği teşkil etmiştir.

'Arap Baharı' çerçevesinde Suudi Arabistan'ın Suriye ve Mısır politikalarının kendi iç politikalarına yansması derin olacaktır. Halk hareketlerinin başlangıcında rantıye devlet uygulamalarını radikal bir biçimde derinleştirerek, diğer bir ifade ile petro-dolarlarla meşruiyet satın alarak 'Arap Baharı'nın kendine sirayetini kısa vadede engelleyen Suudi Arabistan uzun vadede özellikle Mısır'a dönük uyguladığı politikaların iç siyasetine yansması nedeniyle siyasi meşruiyet bağlamında ciddi sorunlarla karşılaşması kaçınılmazdır.

Bu ortamda İran dış politikasının sertlik yanlısı muhafazakârlar tarafından kontrol edilmekte oluşu Suriye benzeri sorunlarda Suudi Arabistan ile İran politikalarının sürekli ayrışmasına neden olmaktadır.

Körfez'deki küçük ülkeler İran'ı bölgesel güç dengelerini kendi lehine nihai olarak değiştirmeyi amaçlayan ve sürekli olarak bölgede hegemonya kurmak için çalışan bir ülke olarak görmektedirler. İran bu haliyle bazen Körfez'deki küçük ülkeler için Suudi Arabistan'ı dengeleyebilecek önemli bir unsur olarak görülmektedir. Ne var ki, 1980'li yıllardan itibaren dış politikalarını KİK çerçevesinde Suudi Arabistan ile bütünleştirmiş olan küçük Körfez ülkeleri İran karşıtı tutumlarını devam ettirmektedirler.

Çoğu İranlı yetkili zaman zaman Batı'yı ve Körfez ülkelerini IŞİD gibi militan gurupları desteklemekle suçlasa da, son kriz ortamının

ABD ve İran için ortak düşmanları ve tehditleri artırdığını, bölgesel ortak çıkar alanını genişlettiğini ve ilişkilerin geliştirilmesi için önemli fırsatlar oluşturduğunu ileri süren İranlı yetkililerin sayısı artmaktadır. İran dış politikası son kertede dini lider tarafından belirlenmektedir ama Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani göreve geldiğinden bu yana ABD'ye karşı daha uzlaşmacı bir dil kullanmaktadır. ABD'nin Katar ve Suudi Arabistan gibi geleneksel ABD müttefiki bölge ülkeleri Sünni militanları desteklerken, Irak ve Suriye'deki son durum İran ile ABD arasında, duruma bağlı ittifak ilişkilerinin gelişmesi için uygun bir ortam oluşturmaktadır. Ne var ki, 2001'de Taliban'a karşı Afganistan'da ABD'ye sağladığı desteğin ardından henüz birkaç ay geçmeden İran'ın Saddam ve Kuzey Kore ile birlikte 'Şer Ekseni' üyesi olarak anılması İran'ı bu kez temkinli davranmaya zorlamaktadır. Öte yandan, 1979 Devriminden bu yana 'Büyük Şeytan' olarak nitelediği ABD ile aynı resmin içinde yer alma ve İsrail ile sorunlu ve büyük çoğunluğu Sünni olan, 30 yıldır ortak mücadele yürüttüğü aktörler karşısında imaj kaybı yaşama gibi kaygılar İran'ın içinde bulunduğu ikilemi derinleştirmektedir.

Son dönemde IŞİD'in Suriye ve Irak'ta kaydettiği ilerlemeler İran ve ABD'nin bölge politikalarının yakınlaşmasına neden olmuş, bir ABD-İran iş birliğinden söz edilmeye başlanmıştır ama İran ve ABD bölgedeki Sünni militanları durdurma konusunda henüz ortak bir strateji üretememiştir. İran kriz öncesi statükoyu geri getirmek istemektedir. Ne var ki, Sünnilerin, Şiiilerin ve ABD'nin aynı anda benimseyebileceği bir yönetimin ortaya çıkması ihtimali oldukça düşüktür.

IŞİD'in Irak'ta ilerlemeye başladığı süreçte İran bu ülke ile ilgili politikalarını revize edebileceğine dair işaretler vermeye başlamıştır. Nitekim İran dini lideri Ayetullah Ali Hamaney'e yakın bir üst düzey bürokrat "İran için dini ayrımlar önemli değildir; esas olan İran ulusunun çıkarlarıdır. Şu âna dek Mâlikî'yi destekledik, ama kapsamlı bir hükümet kurmayı başaramadı ve Irak'ı kaosa sürükledi, artık desteğimiz koşullu ve sınırlı olacak" (Hafezi, 2014) şeklinde demeç vermiştir.

Irak ise İran, ABD, Suudi Arabistan, Türkiye gibi bölgesel ve küresel güçlerin etkisi altında dağılmak üzere olan, tek başına hareket etme kabiliyetini ve kendi geleceği ile ilgili karar verme gücünü kaybetmiş *savruk bir ülke* görüntüsü arz etmektedir.

Türkiye bir yandan bölgede halkların ihmal edilmesini öncelikle kendi demokrasisi ve iç politikası açısından çok ciddi sakıncalar içerdiğine inanmaktadır. Bu nedenle, mevcut yönetimlerden ziyade, geniş kitleleri temsil ettiğine inandığı kesimlere çeşitli şekillerde destek sağlamaktadır. Diğer yandan, uluslararası güçlerin olaylardan önceki pozisyonlarının, politikalarının ve verdikleri sözlerin hızla değişmesi karşısında uyum sağlamakta ve yeni politikalar belirlemekte zorlanmaktadır.

Irak ve Suriye’de yaşananlar bölgesel ve küresel aktörlerin bölge ile ilgili politikalarını gözden geçirmelerini zorunlu hale getirmiştir. Özellikle İran, Suudi Arabistan ve Türkiye arasında yeni bir anlayış birliği geliştirilemediği takdirde bölgedeki istikrarsızlığın derinleşmesi ve bölgede dış güç müdahalesinin artması nedeniyle üç ülkenin de telafi edilemez zararlarla karşılaşması kaçınılmaz gözükmektedir.

“Nükleer İran” Sorunu ve Suudi Arabistan – İran İlişkilerinin Geleceği

İran’ın nükleer faaliyetleri bölgesel ve küresel düzeyde ciddi tepkilere neden olmuş ve Suudi Arabistan – İran ilişkilerini derinden ve olumsuz yönde etkilemiştir. İran ile Suudi Arabistan arasında yukardaki söz ettiğimiz nedenlerden kaynaklanan güven eksikliği göz önünde bulundurulduğunda, İran’ın tartışmalı nükleer programı bölgedeki istikrarsızlığı derinleştiren ve silahlanma yarışını tetikleyen bir etki göstermiştir. İran ile Körfez Ülkeleri arasında yaşanan bu gerilimin tırmanması ise dış güçlerin, kendi çıkarlarını güvence altına alma bahanesiyle, bölgeye müdahale olasılığını ciddi oranda artırmaktadır. Körfez İş birliği Konseyi (KİK) üyesi ülkelerin kendi aralarındaki ufak tefek anlaşmazlıklar ve dış politikalarında koordinasyona gidememiş olmaları da İran ile Körfez ülkeleri ilişkilerinin daha da kötüleşmesine neden olmaktadır.

Körfez ülkeleri, özellikle de Suudi Arabistan, İran’ın nükleer faaliyetlerini tümüyle durdurması yönünde politika geliştirmişlerdir (Fabian, 2013). Dolayısıyla muhtemel bir İran-Batı nükleer anlaşması nedeniyle İran’a uygulanan ambargonun kaldırılması ve izleyen süreçte bu ülkenin bölgesel hegemonia dönüşmesi ihtimali Körfez ülkelerini kaygılandırmaktadır. Ne var ki, ne Batı’nın ne de Rusya, Çin ve Hindistan gibi küresel oyuncuların Körfez’in herhangi bir bölgesel güç tarafından

kontrol edilmesine izin vermeleri uzak bir olasılıktır. Çünkü böylesi bir durum sadece küresel enerji arz güvenliği için değil, aynı zamanda mevcut küresel ekonomi ve uluslararası ilişkiler için ciddi tehlike anlamına gelecektir. Örneğin, enerji ticaretinin Dolar dışı para birimleri aracılığıyla ya da takas yoluyla gerçekleştirilmeye başlaması Doların küresel rezerv para özelliğini tehdit etmektedir.

Öte yandan doğal kaynakları, insan kaynakları ve jeopolitik kaynakları ile kendi içinde bir bütünlük oluşturan ve Körfez bölgesinde istikrarın sağlanması, ekonomik ilişkilerin normalleşmesi ve bir tür bölgesel entegrasyona gidilmesi bu bölgede küresel güç dengelerini bütünüyle sarsacak denli ciddi bir güç yoğunlaşmasına neden olabilecektir. Dolayısıyla İran, Irak ya da Suudi Arabistan gibi herhangi bir bölge ülkesinin ya da ülkeler gurubunun bölgesel hegemonya kurmasına ve dolayısıyla küresel ekonomi ve siyasette etkili olmasına izin verilmeyecektir. Dünya enerji kaynaklarının merkezi konumundaki Körfez'e mücavir bölgelerde yer alan Pakistan, Mısır ve Türkiye gibi insan kaynağı ve know-how zengini ülkelerin Körfez'deki enerji zengini ülkelerle yakın ilişkiler geliştirmesi ise mevcut küresel düzen için daha büyük bir tehdit anlamına gelmektedir.

İran – Batı nükleer anlaşmasının başarılı olması halinde Ortadoğu'da siyasi istikrar sağlanacağı ve bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin normalleşeceği yönünde yorumlar yapılmaktadır (Ehtisham, 2013). Böylesi bir istikrar ortamının sağlanması da ancak bölgede küresel güçlerin çıkarları ile uyumlu bir dengenin sağlanması ile mümkündür. Aksi takdirde, dış güçlerin bölgeye açık ya da örtülü en küçük bir müdahalesi istikrar ortamının bozulması için yeterli olacaktır.

İran'ın bölgesel ve küresel ekonomik engelleri aşmada Suudi Arabistan'a ihtiyaç duyması, buna karşılık Suudi Arabistan'ın İran nükleer faaliyetleri karşısındaki çekinceleri iki ülke ilişkilerinin belirsiz ve karmaşık niteliğini sürdürmesine neden olmakta ve bölgedeki istikrarsızlığı daha da derinleştirmektedir. İki ülke arasında açık ya da örtülü bir uzlaş sağlanmadıkça, örneğin İran Körfez ülkelerine nükleer faaliyetleri konusunda, Körfez ülkeleri de Batı ile olan bağlantılarını İran aleyhine kullanmayacaklarına dair tatmin edici güvenceler vermedikçe iki ülke ilişkileri kadar bölgeye istikrarın geleceğini düşünmek sadece bir hayalden ibaret kalacaktır.

İran-Batı nükleer müzakereleri sürecinin nitelikleri ve kat ettiği aşama göz önünde bulundurulduğunda, İran'ı rejim tipi ya da mevcut rejim içerisindeki hangi siyasi eğilim yönetirse yönetsin nükleer zenginleştirme programından vaz geçmeye cüret edemeyecektir. Çünkü uluslararası alanda rejim meşruiyeti sorunu yaşamakta olan İran, nükleer programı sayesinde küresel nükleer güçlerle, nükleer silaha henüz sahip olmamışken bile, müzakere masasına oturmayı başarmış bir ülkedir. Böylesi bir kazanımdan vaz geçmek herhangi bir İranlı siyasi aktörün göze alabileceği bir fedakârlık değildir.

Öte yandan İran'ın uluslararası yaptırımlara dayanma imkânı da her geçen gün azalmaktadır. Bu da İran'ı komşu ülkeler, örneğin Pakistan, Türkiye ve Suudi Arabistan ile alışılmışın dışında ilişkiler ağı geliştirmesine neden olabilecektir. İran ile Pakistan'ın Şii-Sünni ve Afganistan politikaları tümüyle ayrışmasına rağmen, nükleer programları ve bazı diğer bölgesel sorunların çözümü çerçevesinde yakın ilişkiler geliştirme sürecindedirler. İran'a uygulanan ekonomik ambargo bu ülkenin sadece Pakistan ile değil aynı zamanda Türkiye ve hatta Suudi Arabistan ile ilişkilerini geliştirme arayışına girmesine neden olmuştur. İran'a dönük Batı baskısının devamı bölgesel politikaların uzun vadede Batı kontrolü dışına çıkabileceği; Çin, Rusya ve Hindistan gibi küresel oyuncuların da bölge politikalarını gözden geçirmeye itebileceği yönündeki kaygılar Batılı ülkeleri İran ile barışçıl bir orta yol bulma arayışına itmiştir.

Batı ile İran arasında yürütülen müzakereler İran'daki şahinleri cesaretlendirmekte ve geri çekilen ABD karşısında onları zafer psikolojisine sokmaktadır. Bu durum İran'ın bölgede daha tavizsiz bir tutum takınmasına, diğer aktörlerin gücendirilmesine ve müzakerelerin çıkmaza girmesine neden olmaktadır. Kısa vadede İran bu tavizsiz tutumundan bir takım getiriler elde edebilirse de, uzun vadede bölgede daha itici bir ülkeye dönüşmesi ve yalnızlaşması kaçınılmazdır.

Göz önünde bulundurulması gereken bir nokta da şudur: İran – Batı nükleer anlaşması ile birlikte Suudi – İran ilişkilerinde iyileşme emareleri belirmiştir. Bu da iki taraf ilişkilerinde büyük güç etkisinin ne denli ağır olduğunu ortaya koymaktadır. ABD'nin İran nükleer programına karşı politikalarının yumuşaması ve Körfez'deki küçük ülkelerin de buna olumlu yaklaşması Suudi Arabistan'ın İran'a yaklaşımının da değişmesine neden olabilecektir. Öte yandan, ortak düşman İran'ın izolasyondan

kurtulma çabalarının sonuç vermesi ve Körfez ülkeleri ile İran arasında ilişkilerin gelişmesi Körfez ülkeleri arasındaki bütünlüğün bozulmasına neden olabilecektir.

Sonuç

İran – Suudi Arabistan İlişkileri genel hatları ile küresel ve bölgesel güç dengesi hesapları ile iç politik faktörlerin etkileşimi çerçevesinde belirlenmektedir. Etnik ve mezhepsel kimlikler ise gerek iç politikada gerekse dış politikada çoğu zaman bir araç, bazen de bir amaç işlevi görmektedir.

Güç dengesi arayışında bölgesel-yerel özgün çıkarları gerçekleştirme arayışı ciddi etkiye sahiptir ama bölgesel güç dengeleri daha ziyade küresel güçler tarafından belirlenmektedir. İran ve Suudi Arabistan Şii ve Sünni kimlikleri Lübnan, Suriye ve Irak gibi ülkelerdeki çıkarlarını gerçekleştirmek için kullanılmaktadırlar. Ancak bölgesel çıkarlar ve kimlikler son kertede *küresel çıkarları gerçekleştirme* amacına hizmet eden faktörler konumundadır.

Körfez bölgesi ABD'nin küresel askeri, siyasi ve ekonomik hegemonyası için hayati öneme sahiptir. Nitekim ABD, Irak işgalinde görüldüğü üzere, bölgede doğrudan bir bölgesel oyuncu gibi davranmaktadır. Bu nedenle ABD ile birlikte diğer küresel aktörlerin bölgesel çıkarlarını göz ardı eden politikaların başarı şansı çok düşüktür.

Bölge ülkeleri arasındaki çekişmelerden en fazla zarar görenler bölge ülkeleri yönetimleri ve halklarıdır. Dolayısıyla, büyük güç müdahalelerinin asgariye indirilip bölgesel iş birliği ve etkileşimin mümkün olan en yüksek düzeyde tutulması bölge ülkeleri çıkarları açısından kaçınılmaz bir gerekliliktir. Özgün politikalar ve projeksiyonlar geliştirilmedikçe bölgenin istikrara kavuşması imkânsızdır. Bunun gerçekleşmesi ise tüm bölgesel aktörlerin onayına ve katılımına sahip meşru girişimlerin önünün açılmasına bağlıdır. Siyasi süreçlerin dışına itilen kitleler ya da siyasi aktörler aslında dış güçlerin doğal müttefiki olmak zorunda bırakılan kesimlerdir. Dış güçler müdahil olduklarında ise doğal olarak kendi çıkarlarını önelemekte, ayrılıkların derinleşmesine ve kalıcı hale gelmesine neden olmaktadır.

İran ve Suudi Arabistan'ın iç ve dış politikada istikrarlı bir ülke görünümü kazanabilmeleri için yapmaları gereken şey bölgeye dönük politikalarını 'yerel' çözüm unsurlarına ve yöntemlerine dayalı olarak düzenlemeleri ve daha sonra iç politikaları ile bölgesel politikaları arasında anlamlı bağlar tesis etmeleridir. Ne var ki, küresel ve bölgesel güç dengeleri ve bölge dışı unsurların bölge politikaları göz önüne alındığında bunun gerçekleşmesi en azından kısa vadede mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla önümüzdeki dönemde İran ve Suudi Arabistan'ın güç elde etme ve istikrar sağlama çabaları arasında bir denge arayışı şeklinde devam etmesi beklenmelidir.

Kaynakça

- Amiri, Reza, Ku Samsu, and Hassan Fereidouni (2011): "The Hajj and Iran's Foreign Policy towards Saudi Arabia," *Journal of Asian and African Studies*, Vol. 46, no. 6. s. 678-690.
- Black, Ian (2007): "Fear of a Shia Moon", *the Guardian*, (online) <http://www.theguardian.com/world/2007/jan/26/worlddispatch.ianblack,21/12/2013>.
- Bronson, Rachel, (2011): "Saudi Arabia's Intervention in Bahrain: Necessary Evil or Strategic Blunder?", *Eurasia Review*, (çevrimiçi), <http://www.eurasiareview.com/20032011-saudi-arabias-intervention-in-bahrain-necessary-evil-or-strategic-blunder-analysis/>, 05/07/2014.
- Chubin, Shahram, (2009): "Iran's Power in Context," *Survival: Global Politics and Strategy*, 51, no. 1 (February – March 2009), p. 165-190.
- Ehtisham, Hasan (2013): "Whimsical Geneva Deal", *Eurasia Review*, (çevrimiçi) <http://www.eurasiareview.com/30112013-whimsical-geneva-deal-oped/>, 04/07/2014.
- El-Beyan El-İmârâtiyye, BAE gazetesi, (2012): "El Mıntkat Tetesellehu" [Bölge Silahlanıyor] 25 Şubat 2012, (çevrimiçi) <http://www.albayan.ae/>, 20/05/2014.
- Fabian, K. P., (2013): 'The US-Iran Deal and the Outcome', *Eurasia Review*, November 30, 2013, (çevrimiçi) <http://www.eurasiareview.com/30112013-us-iran-deal-outcome-analysis/>, 04/07/2014.
- Furtig, Henner (2007): "Conflict and Cooperation in the Persian Gulf: The Interregional Order and US Policy," *Middle East Journal*, Vol. 61, no. 4 (Fall 2007), p. 627-640.
- Hafezi, Parisa, (2014): "Iran Wrestles with Tough Choices in Iraq", *Alarabiya News*, 30 June 2014, (çevrimiçi) <http://english.alarabiya.net/en/perspective/analysis/2014/06/30/Iran-wrestles-with-tough-choices-in-Iraq.html>, 06/07/2014.
- Heydarian, Richard Javad, (2010): "Iran-Saudi Relations: Rising Tensions and Growing Rivalry," *Foreign Policy in Focus*, 6 August 2010,

(çevrimiçi) http://www.fpif.org/articles/iran-saudi_relations_rising_tensions_and_growing_rivalry, 14/04/2014.

Kechichian, Joseph A., (1999): “Trends in Saudi National Security,” *Middle East Journal*, Vol. 53, no. 2 (Spring 1999), p. 232-253.

Okruhlik, Gwenn (2003): “Saudi Arabian-Iranian Relations: External Rapprochement and Internal Consolidation,” *Middle East Policy*, Vol. 10, no. 2 (Summer 2003), p.113-125.

Colvin, Ross, (2010): ““Cut off head of snake” Saudis told U.S. on Iran”, Nov. 29, 2010, (çevrimiçi) <http://www.reuters.com/article/us-wikileaks-iran-saudis-idUSTRE6AS02B20101129>. 21/04/2014.

The Cooperation Council for the Arab States of the Gulf (GCC resmi web sayfası), “Foundations and Objectives”, <http://www.gccsg.org/eng/index895b.html?action=Sec-Show&ID=3>, 03/03/2014.

Wehrey, Frederic, Theodore W. Karasik, Alireza Nader, Jeremy J. Ghez, Lydia Hansell and Robert A. Guffey (2009): “Saudi-Iranian Relations Since the Fall of Saddam: Rivalry, Cooperation, and Implications for U.S. Policy”, RAND Corporation Report, (Çevrimiçi) http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2009/RAND_MG840.pdf, 14/04/2014.